

355.134.2(497.1)"1941"

COBISS.SR-ID 83597577

Језик рада: Српски

Примљен: 09. 09. 2022.

Прихваћен: 12. 10. 2022.

Тип рада: Оригинални научни рад

Пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране, Београд, Република Србија
E-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

ПРОБЛЕМИ УТВРЂИВАЊА ПРАВА НА ДОДЕЛУ ПАРТИЗАНСКЕ СПОМЕНИЦЕ 1941. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У чланку се анализира законска регулатива којом је била уређена процедура за добијање Партизанске споменице 1941. године. Указује се на проблеме који су се појављивали у пракси током имплементације законских одредби које су се односиле на доказивање права за добијање овог одликовања у периоду од 1946. до 1963. године. Чланак је писан на основу необјављене архивске грађе из Војног архива у Београду, објављених нормативних докумената и литературе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, ЈНА, Партизанска споменица 1941, Други светски рат, законска регулатива

Звање народног хероја „као највеће признање за борце, командире, команданте и политичке комесаре, који се својим јунашством и пожртвованошћу у борби против окупатора и домаћих издајника нарочито истакну”, установљено је наређењем Врховног штаба Народноослободилачке војске, у јануару 1942. године.¹ Први Указ о одликовању у Народноослободилачкој борби донет је 15. августа 1943. којим су установљена прва одликовања будуће социјалистичке Југославије (Орден народног хероја, Орден партизанске зве-

¹ Stojan Rudež, *Odlikovanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Београд: Службени лист, 1987), 17.

зде I, II и III реда, Орден народног ослобођења, Орден за храброст, Медаља за храброст и Орден братства и јединства).² Први Закон о орденима и медаљама Демократске Федеративне Југославије донет је 12. јуна 1945. године.³ У члану 3 овог закона наведено је 19 ордена и медаља које је потврдило и установило Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије.⁴ Југословенска влада није задржала одликовања која су била установљена пре Другог светског рата, али је носиоцима одликовања за ратне заслуге из ранијих ратова признала повластице, сличне онима које су имали пре 1941. године.⁵

Закон о потврди и изменама Закона о орденима и медаљама донет је 1. новембра 1946. године, а затим је, 14. децембра 1955, објављен нови Закон о одликовањима, док су током наредних година доношени закони којима су, заправо, само вршене измене и допуне Закона из 1955. године.⁶ Закон о изменама и допунама Закона о одликовањима донет је 15. марта 1961. године након измена у изгледу државног грба, доношењем Устава 7. априла 1963. године, Закон о одликовањима поново је допуњен 15. априла 1964. године, док је јула 1973. донет по форми нови закон о одликовањима СФРЈ.⁷ Нови Закон о изменама и допунама Закона о одликовањима ступио је на снагу 1976. године, а Измене и допуне Закона о одликовањима извршене су и 1985. године.⁸

Законском регулативом било је одређено да се одликовања додељују појединцима, војним јединицама, привредним и друштвеним организацијама, а додељивао их је указом председник Републике, односно, од 1980. године, Председништво Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.⁹ Предлоге за доделу одликова-

² Исто, 18.

³ Исто, 29.

⁴ Орден Народног хероја, Орден Слободе, Орден Партизанске звезде I реда, Орден Народног ослобођења, Орден заслуге за народ I реда, Орден Братства и јединства I реда, Орден Партизанске звезде II реда, Орден Заслуге за народ II реда, Орден Братства и јединства II реда, Орден Партизанске звезде III реда, Орден за храброст, Орден Рада I реда, Орден Заслуге за народ III реда, Орден Братства и јединства III реда, Орден Рада II реда, Ордена Рада III реда, Медаља за храброст, Медаља Заслуге за народ, Партизанска споменица 1941. Denis Bećirović, „Državna politika 'diferencijacije' sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963)”, *Historijski pogledi*, 3, 2020, 208-209.

⁵ Stojan Rudež, *Odlikovanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Београд: Службени лист, 1987), 14.

⁶ Исто, 30, 31.

⁷ Исто, 32, 33.

⁸ Исто, 35-37.

⁹ Драган Гачић, уредник, *Одликовања из легата историјског архива Београда (каталог изложбе)*, (Београд: Историјски архив Београд, 2015), 19.

ња подносило је Савезно извршно веће, односно надлежни републички и покрајински органи, за војна лица и установе савезни секретар за народну одбрану, док је за стране држављане и организације предлог подносио савезни секретар за спољне послове.¹⁰

Президијум Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије донео је, 25. маја 1946. године, Закон о Партизанској споменици 1941.¹¹ У члану 1. наведено је да се Партизанска споменица 1941. додељује организаторима народног устанка и првоборцима Народноослободилачке борбе у знак државног признања за велике заслуге за ослобођење југословенских народа.

Прва Споменица 1941. додељивана је на основу одлуке Јосипа Броза, објављене у Билтену Врховног штаба број 44/44.¹² Овај тип споменице израђиван је у Совјетском Савезу и додељиван у периоду од 1944. до 1946. године, док је нови тип споменице дизајниран у Југославији и додељиван у периоду од 1946. до 1963. године. Правни основ за њено додељивање био је Закон о Партизанској споменици 1941. године од 25. маја 1946. године, којим је нова споменица заменила дотадашњу споменицу истог назива. У складу са одредбама овог закона, старе споменице су замењене и извршена је ревизија свих до тада издатих споменица. Споменицу је додељивао министар народне одбране, који је сваком носиоцу овог одликовања издавао књижицу са личном фотографијом, као доказ о праву на њено ношење. Уколико би носилац изгубио Споменицу, на његов захтев издавана му је нова. Изгубљена Споменица морала је бити оглашена неважећом у *Службеном листу ФНРЈ*, а за нову се плаћала накнада, чији је износ одређивао Државни секретаријат за послове народне одбране. Захтев за издавање нове споменице подносио се непосредно Државном секретаријату за послове народне одбране, а војна лица преко јединице, односно установе у којој су на дужности. Истоветна процедура била је предвиђена и за издавање нове књижице.

Лица која су бесправно носила Партизанску споменицу 1941. одговарала су кривично. На основу Уводног Закона за кривични закон, усвојеног 28. фебруара 1951, а који је донет да спроведе Кривични закон усвојен 27. фебруара 1951. године, у Закону о Партизанској споменици 1941. од 25. маја 1946. године додато је да ће лице које неовлашћено носи ово одличје бити кажњено са 5.000 динара или затвором до 30 дана.¹³ Президијум Народне скупштине ФНРЈ

¹⁰ Исто.

¹¹ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 43, 28. мај 1946, 494.

¹² Војни архив, Кабинет врховног команданта оружаних снага (КВКОС), кутија 95, фасцикла 1, документ 15.

¹³ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 11, 1. март 1951, 168.

усвојио је, 8. октобра 1951. године, Закон о усаглашавању посебних прописа о прекршајима у савезним законима са одредбама основног Закона о прекршајима, где је у члану 2, у коме су извршене измене које се односе на одредбе о прекршајима садржаним у појединим законима, у ставу 3 наведено да се у Закону о Партизанској споменици 1941. од 25. маја 1946. године, мења члан 8 и да ће лице које неовлашћено носи ово одликовање бити кажњено новчаном казном до 5.000 динара или затвором до петнаест дана.¹⁴

Законом је било одређено да носиоци Партизанске споменице 1941. имају право на лечење о државном трошку у свим здравственим и хигијенским установама, као и право на плаћени годишњи одмор од месец дана у свим државним санаторијумима, бањама, летовалиштима, зимским домовима и сличним установама. Имали су и првенство у добијању стипендије и друге повластице за школовање. Користили су и попуст од 50% за путовање железницом, бродовима, аутобусима и ваздушним саобраћајем, а држава је плаћала и трошкове сахране. Члан 5. Закона о Партизанској споменици 1941. од 10. децембра 1946. године омогућавао је носиоцу овог одликовања и право на добијање бесплатних лекова у државним апотекама на основу рецепата које издају лекари надлежних државних здравствених установа.¹⁵

Основна права носилаца Партизанске споменице 1941. године мењана су више пута током наредних деценија доношењем закона којима су, поред осталог, усклађивана стална месечна новчана примања са порастом просечног месечног личног дохотка у држави. Последње законско решење у овој области био је Закон о правима бораца, војних инвалида, цивилних инвалида рата и чланова њихових породица, који је објављен 3. марта 2020. године.¹⁶

На основу Закона о Партизанској споменици 1941. године, право на добијање и ношење овог признања имали су они појединци који су у партизанске одреде ступили 1941. године, односно они који су 1941. године добили специјалне задатке за рад у позадини непријатеља. Услов који је, такође, требало испунити јесте да је појединац остао активни учесник Народноослободилачке борбе непрекидно до краја рата. С тим у вези, постојале су три могућности: да је био борац у партизанским јединицама, да га је руководство Народноослободилачког покрета упутило на дужност ван војске где је непрекидно радио за покрет, односно да је, на основу специјално добијеног задатка, остао у позадини непријатеља у активном и организо-

¹⁴ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 46, 17. октобар 1951, 532.

¹⁵ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 99, 10. децембар 1946, 1273.

¹⁶ *Службени гласник Републике Србије*, бр. 18, 3. март 2020.

ваном раду до завршетка рата. На основу овог закона, право на Партизанску споменицу 1941. нису имали они који су својевољно напустили партизанске одреде, односно Југословенску армију, било да су се вратили кућама, дезертирали или се предали непријатељу. Право на Споменицу нису имали ни они који су својом кривицом заробљени или су се недостојно држали у затвору, интернацији и пред непријатељем уопште, без обзира на то што су пре тога или касније ступили у јединице Југословенске армије или активно радили за Народноослободилачки покрет.

Законом је одређено да првостепено решење по поднетом захтеву за доделу Споменице доноси Персонална управа Државног секретаријата за послове народне одбране. Уколико подносилац захтева није био задовољан њеним решењем могао је да преко те управе поднесе жалбу Административној комисији Савезног извршеног већа. Након поновне провере података, ова комисија је, као другостепени орган, доносила решење које је било коначно и против кога се није могла подносити жалба нити покретати управни спор. Оваква процедура била је у складу са чланом 7, став 3, Закона о Партизанској споменици 1941. и чланом 102, Закона о општем управном поступку. Војна лица свој захтев нису подносила директно Персоналној управи, већ преко јединица, односно установа у којима су били на дужности.

Подношење захтева за добијање Партизанске споменице 1941. и утврђивање статуса првоборца који испуњава све наведене критеријуме показало се, у неким случајевима, као врло тешко. Посебно велике проблеме проузроковао је Закон о допуни закона о Партизанској споменици 1941. године од 23. октобра 1957. године, којим је 31. децембар 1957. године одређен као последњи рок до којег су се Државном секретаријату за послове народне одбране могли поднети захтеви за додељивање овог одликовања.¹⁷ У захтеву за додељивање Споменице подносилац захтева био је дужан да објасни своје учешће у Народноослободилачкој борби. Уз захтев је требало приложити изјаве најмање двојице носилаца Партизанске споменице 1941. о учешћу подносиоца захтева у покрету, али су могли бити приложени и други писани докази. После подношења захтева подносилац је био дужан да попуни посебан упитник за доделу Споменице.

Како је жалба особе која није била задовољна негативним решењем у првом степену изгледала у пракси, може се видети на примеру једног захтева који је поднео становник места Сонта близу Апатина. Комплетан предмет најпре је био предат Општинском коми-

¹⁷ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 44, 23. октобар 1957, 751.

тету Савеза комуниста Србије у Сонти, затим је послат Среском комитету Сомбор и, на крају, упућен Котарском комитету Савеза комуниста Хрватске, где је вршена провера података. Поред подношења жалби и молби редовним путем, успостављена је и пракса достављања писаних молби председнику Југославије Јосипу Брозу Титу. Тако је, 21. априла 1952. године, Персоналној управи прослеђено укупно 49 жалби и молби којима су се бивши борци из целе Југославије обратили Јосипу Брозу ради полагања права на Партизанску споменицу 1941. године.¹⁸ Подношење жалби и молби и тражење помоћи од председника постало је интензивније након истека законског рока за подношење захтева, односно од 1958. године. Већ наредне године молбе и жалбе за доделу Споменице биле су у Кабинету председника Тита треће по бројности (170), одмах након молби за скраћење војног рока (337) и молби у вези са стамбеним питањем (343). Подносиоци тих молби и жалби могу се поделити на три групе: на лица која су тражила да им се накнадно одобри подношење захтева за доделу Партизанске споменице 1941, пошто га нису поднели у одређеном законском року до 31. децембра 1957, затим лица која су поднела захтев за доделу Споменице у законском року, али још нису била добила никакво решење, па су тражила да се убрза тај поступак и, на крају, лица којима су државни секретар за послове народне одбране у првом степену и Савезно извршно веће у другом степену негативно решили захтев.

С обзиром на то да је Савезно извршно веће било продужило рок за подношење молби у другом степену, године 1960. дошло је до више него двоструког повећања броја молби упућених Јосипу Брозу, укупно 363.¹⁹ У фебруару 1960. године Персонална управа и Комисија Савезног извршног већа донело је негативно решење за 29 молби за доделу Партизанске споменице 1941. године. Као разлог наведено је да је провером утврђено да су подносиоци имали неоправдани прекид у учествовању у народноослободилачкој војсци или да нису доказали да су пре ступања у партизане радили организовано и по задацима руководства. У марту 1960. донето је 11 негативних решења и ниједно позитивно. У фебруару је поднета 31 молба, а у марту 41. У априлу 1960. поднете су 32 молбе, од којих је 16 молби решено негативно. Током 1961. Године било је приметно повећање броја молби из месеца у месец. Од 1961. до 1964. године Кабинету председника Југославије поднето је преко 1.490 молби.²⁰

¹⁸ Војни архив, КВКОС, к. 5, ф. 2, д. 65.

¹⁹ Војни архив, КВКОС, к. 110, ф. 1 до 12.

²⁰ Исто.

Овом броју треба додати и молбе појединаца који су тражили лични пријем у вези са питањем Партизанске споменице, као и десетак анонимних пријава. У наредним годинама број молби и жалби је знатно смањен због одлуке Савезног извршног већа, од 19. јула 1963, да се од тог датума не могу узимати у разматрање молбе за обнову поступка за добијање Партизанске споменице 1941. године.

Неки подносиоци изражавали су сумњу у објективност појединаца који су учествовали у решавању предмета. У једној од 22 молбе, које су председнику упућене у јануару 1964, молилац није инсистирао на додели Партизанске споменице 1941. већ је сматрао да је образложење решења којим је његов захтев одбијен за њега увредљиво, због тога што је садржало нетачне наводе и неодговарајућу оцену његове прошлости.²¹ Није познато о каквим увредљивим и нетачним наводима је реч, али је представка упућена на проверу Персоналној управи. Највећи број лица која су поднела молбе и жалбе које су се односиле на Споменицу није испуњавало услове за позитивно решење својих захтева. Њихове молбе су након провере, преко Персоналне управе, најчешће одбијане.

Најчешћи разлог због којег су грађани тражили обнову поступка за добијање права на Партизанску споменицу 1941. био је погрешно тумачење њихове улоге током рата. Највише недоумица изазивале су чињенице које су требале да докажу да је појединац непрекидно учествовао у Народноослободилачкој борби, као и питање да ли је то радио по задатку или самоиницијативно. Један борац Ваљевског партизанског одреда жалио се, 17. новембра 1960. године, Јосипу Брозџу да није добио Споменицу због тога што га је Административна комисија Савезног извршног већа третирао као човека „који је до хапшења био на линији народноослободилачког покрета и чинио повремене услуге“, али да се његов рад „не може третирати као активно и организовано учешће у народноослободилачкој борби у смислу члана 3. Закона о Партизанској споменици 1941. године“.²² Његово објашњење било је да је био активни борац одреда, све док није добио наређење за рад у позадини непријатеља и пао у руке непријатељу. Он је сматрао да је одступања у одред до заробљавања све време провео као активни борац Народноослободилачког рата и да због тога има право да се као такав и третира. На крају свог писма замолио је председника да изда наређење да се поново размотри његов захтев за додељивање Споменице. Из Кабинета врховног команданта оружаних снага одговорено му је, 23. новембра 1960. године, да ништа не може да се предузме по питању

²¹ Исто.

²² Војни архив, КВКОС, к. 44, ф. 4, д. 179.

његове жалбе, јер је решење Савезног извршеног већа којим је његов захтев одбијен коначно и против њега се не може уложити жалба ни једном органу државне управе, нити се може водити управни спор. Још један пример борца који је одбијен због члана 3. Закона о Партизанској споменици 1941. године јесте случај мештанина једног села у околини Ријеке.²³ Током процеса одлучивања о додели овог одличја потврђено је да је он од 1941. до јула 1942. помагао Народноослободилачки покрет, сакупљао храну, одећу и остале потребе за војску и служио као веза. У јулу 1942. је ступио у народноослободилачку војску, али након што је 1943. рањен и постао неспособан за оперативну јединицу, враћен је кући и изабран у сеоски народноослободилачки одбор, где је остао до ослобођења. Сведоци, од којих је један и сам био носилац Партизанске споменице 1941, потврдили су наводе овог борца. Међутим, његов захтев је одбијен 1960. у другом степену од Савезног извршног већа, уз образложење да „именовани не испуњава услове из члана 3. Закона о Партизанској споменици за доделу споменице, јер за помагање народноослободилачког покрета и рад какав је обављао до јула 1942. године, Споменица се не додељује”.

Захтев за добијање Партизанске споменице 1941. једног борца из Обреновца решен је негативно у Персоналној управи 1951. године, уз образложење да је он учествовао у Народноослободилачкој борби од августа 1941. до марта 1942. када је заробљен и одведен у логор у Норвешкој, где није наставио са активним радом за покрет.²⁴ Захтев једног борца из Дрвара решен је негативно у марту 1956. године због тога што су Централни комитет Савеза комуниста Босне и Херцеговине и Срески комитет Дрвара дали мишљење да по Закону нема право на Споменицу с обзиром на то да није ступио у Народноослободилачку борбу 1941. године, затим да је члан народноослободилачког одбора постао тек у јануару 1942. године, а да је за председника тог одбора изабран тек 1944. године.²⁵ У образложењу Персоналне управе наведено је да се Партизанска споменица 1941. не додељује члановима народноослободилачког одбора, већ само председнику и то уколико је ту дужност обављао од 1941. године до краја рата. Генерал-мајор Никола Божанић безуспешно је ургирао, у јуну 1956, за једног капетана из ВП 7640 Ријека, коме је ускраћено добијање Споменице, иако му је признат партијски стаж од 1941. године.²⁶ Божанић се обратио личним другарским писмом

²³ Војни архив, КВКОС, к. 44, бр. 2573, 31. октобар 1960.

²⁴ Војни архив, КВКОС, к. 5, ф. 2, д. 1336/52, 14. март 1956.

²⁵ Војни архив, КВКОС, к. 15, ф. 1, д. 1.

²⁶ Војни архив, КВКОС, к. 15, ф. 1, д. 11, 10. август 1956.

(писаним руком) генералу Шумоњи, објаснивши да се један капетан из његове јединице већ жалио Јосипу Брозу због тога што му је ускраћена Партизанска споменица 1941. године. На основу материјала у који је имао увид, а којим је капетан документовао своја права, генерал Божанић је закључио да он има право на добијање Споменице. Наиме, капетану је било признато чланство у Савезу комуниста од 1941. године, „те је читава ова ствар самим тим интересантна“, на основу чега је Божанић сматрао да је могуће да му се призна и борачки стаж од 1941. године.

Након што је, како је навео у свом писму, исцрпио све друге могућности, један ратни војни инвалид из Врбаса обратио се Кабинету врховног команданта оружаних снага, 28. децембра 1959. године.²⁷ Објаснио је своју нерешену ситуацију у вези са потраживањем 24.000 динара коју су му за ту годину припадали на основу Партизанске споменице 1941. године. Он је, 31. октобра 1958, од Одељења за споменице Савезног секретаријата за народну одбрану тражио да му врати Споменицу која им је достављена од окружног суда у Новом Саду 1949. године, након што је, због кривичног дела убиства, био осуђен и издржао десетогодишњу казну. Током годину дана више пута је ургирао да му припадајући новац буде исплаћен, а 14. октобра 1959. упутио је и допис Комисији за жалбе Савезног извршног већа. Међутим, добио је само један одговор, 10. маја 1959, којим је обавештен да ће се његова молба за доделу Партизанске споменице 1941. решити и да се води код Персоналне управе под бр. 3051/58. Споменицу је већ био добио као активни учесник рата и ратни војни инвалид рањен седам пута. У писму Кабинету врховног команданта оружаних снага објаснио је да је неспособан за рад и да би му добро дошао двогодишњи износ од 48.000 динара који му припада на основу тога што је носилац Партизанске споменице 1941. године, као и да је неопходно да му она буде враћена из суда. Из Кабинета врховног команданта одговорено му је, 6. јануара 1960, да ће то одликовање и књижицу добити почетком јануара 1960. године, као и да је Персонална управа Народној банци послала потврду ради исплате новчане накнаде за годишњи одмор у 1960. години, али да му надокнада за одмор у 1959. години не може бити исплаћена, јер тада није поседовао Споменицу. Карактеристичан је и случај једног становника Београда, коме је Персонална управа, 14. маја 1959, одбила захтев за доделу Споменице.²⁸ Одбијање захтева потврдила је и Административна комисија Савезног из-

²⁷ Војни архив, КВКОС, к. 38, ф. 1, д. 8.

²⁸ Војни архив, КВКОС, к. 44, ф. 1, д. 28.

вршног већа, својим решењем од 18. јануара 1960. године. У његовом случају било је спорно то што је, решењем Државног секретаријата за народну одбрану, потврђено да је он сарађивао са народноослободилачким покретом, али да то није радио по задатку, већ само као родољуб и симпатизер. Званично је утврђено да је илегално радио у Београду од 1941. године, због чега је ухапшен и био у логору на Бањици од септембра 1942. до октобра 1943. године. Након тога пребегао је из Београда у Банат, где је наставио да помаже партизански покрет. Једна од спорних чињеница у његовој ратној биографији био је и разлог његовог останка у Београду током 1941. и 1942. године. На основу изјаве једног сведока потврђено је да је у новембру 1941. тражио да му се што пре нађе веза за прелазак у партизане, али да је задатак да остане у Београду и настави илегалан рад добио лично од Олге Т. Јовановић, политичког секретара Реонског комитета за Трећи реон Месног комитета Комунистичке партије Југославије у Београду. Нажалост, Олга Јовановић то није могла да потврди, јер ју је, 30. јануара 1942, ухапсила Специјална полиција Управе града Београда, а затим је и стрељана 14. маја 1943. године.

Постојале су и притужбе на несавестан рад оних који су одлучивали о додељивању Партизанске споменице. Група првобораца и учесника рата из Госпића упутила је, у новембру 1960, жалбу Јосипу Броз у којој се наводе неке неправилности у погледу решавања предмета за доделу Споменице.²⁹ Ова жалба је из Кабинета председника Југославије упућена Контролној комисији Централног комитета Савеза комуниста Хрватске, а затим је достављена секретару Котарског комитета Савеза комуниста Хрватске у Госпићу. Током процеса разматрања захтева за додељивање Партизанске споменице 1941. дешавали су се и пропусти на нивоу партијских организација. Тако је, априла 1962, након пријаве шесторице мештана из села Велики Радићи, Контролна комисија Централног комитета Савеза комуниста Босне и Херцеговине покренула проверу рада Општинског комитета Босанска Крупа и утврђивање евентуалних пропуста.³⁰ Проблема је било и због тога што надлежне власти нису слале обавештења подносиоцима захтева. Тако је, у фебруару 1958, у Персоналној управи решаван случај једног артиљеријског капетана прве класе из Ѓњилана који је молио да добије обавештење, јер је захтев за Споменицу био поднео још 1947, али није добио никакво решење.³¹ Персонална управа је целокупан предмет, 8. фебруара 1958. године, послала на обраду Контролној комисији

²⁹ Војни архив, КВКОС, к. 44, ф. 2, д. 118.

³⁰ Војни архив, КВКОС, к. 110, ф. 2, д. 27.

³¹ Војни архив, КВКОС, к. 24, ф. 2, д. 153.

Централног комитета Савеза комуниста Хрватске, а молилац је обавештен да ће добити писмено обавештење када предмет буде враћен са терена и на основу њега буде донето решење државног секретара за послове народне одбране.

Првоборац из околине Лесковца обратио се Јосипу Брозу, 4. фебруара 1960. године, са молбом да се реши његова молба за додељивање Партизанске споменице коју је три пута достављао Персоналној управи ЈНА, али није добио ниједан одговор.³² Он је у јануару 1949. поднео молбу, када су његово право на Споменицу потврдила четворица сведока носилаца овог одличја. У међувремену, док се његов захтев решавао, он је 25. августа 1949. из политичких разлога емигрирао у Бугарску. Након повратка у Југославију осуђен је на 20 година строгог затвора, али је помилован и враћена су му сва грађанска права. Партизанска споменица 1941. године, коју је добио док је био у емиграцији, није му додељена, због чега је 16. јануара 1959. писао молбу Централном комитету Савеза комуниста Југославије. Добио је одговор да треба да се обрати Персоналној управи ЈНА, што је он и учинио 11. маја 1959. године. У јуну 1959. позван је у Одсек унутрашњих послова у Лесковцу, где му је саопштено решење Персоналне управе ЈНА, од 15. маја 1959, да не располажу његовим подацима и да треба да их достави. Допис Персоналној управи послао је 6. августа 1959. године, а затим и ургенцију 18. јануара 1960. године. Од Кабинета врховног команданта оружаних снага, како је навео, тражио је своја права како би се доказало „да и борци од првих дана 1941. имају права у овој земљи, а не само доцније израсли комунисти који ни један дан борбе за општа права немају”. Одговорено му је, 4. фебруара 1960, да се његов предмет налази у Централном комитету Савеза комуниста Србије, где треба да се изврши поновна провера података и да се достави предлог Персоналној управи ЈНА која ће на основу тога донети решење.

Партизанска споменица 1941. додељивана је само преживелим борцима од 1941. године и није могла да се пренесе на члана породице преминулог носиоца. Оно што је појединце збуњивало, било је право, које је установљено 29. новембра 1950. године, да породица у част погинулог члана добија Споменицу палих бораца у Народно-ослободилачком рату, односно Споменицу жртава антифашистичког терора окупатора и њихових слугу. Због тога се, на основу таквих спомен-диплома, тражило и добијање „оригиналне” Партизанске споменице 1941. године.³³

³² Војни архив, КВКОС, к. 38, ф. 4, к. 38.

³³ Војни архив, КВКОС, к. 38, ф. 4, д. 247.

Нису изостали ни покушаји да се упућивањем дописа Персоналној управи оспори нечије право на Споменицу. У марту 1964. у Персоналној управи испитивао се случај по једној пријави да је извесној особи додељена Партизанска споменица на основу лажних изјава сведока. У априлу 1965. покренута је провера навода групе грађана из Прокупља који су тврдили да је једној особи неосновано признато право на Споменицу. У мају 1970. године становник једног села на југу Србије упутио је допис Кабинету председника Републике у коме је навео чињенице које доказују да његов комшија није учесник Народноослободилачког рата од 1941. године, те да му треба одузети Споменицу. Притом је навео имена сведока који су то могли потврдити.³⁴ На овакве тврдње одговорено је из Персоналне управе, 20. новембра 1970, да је преко међодржавних органа установљено да је именовани заслужено добио Партизанску споменицу, јер је био активан у току Народноослободилачког рата, што су потврдили они исти сведоци који су били наведени у допису подносиоца жалбе. Подаци из децембра 1963. године говоре да је било издато укупно 27.638 партизанских споменица 1941, док је у периоду од 1957. до 1963. године накнадно издато још 6.766. Од 1945. до краја 1963. године преминуло је 1.515 носилаца овог одликовања. У Кабинету врховног команданта оружаних снага, 10. децембра 1968, разматран је предлог државног секретара за народну одбрану да се генералима и официрима носиоцима Споменнице приликом пензионисања уручују захвалнице са потписом Јосипа Броза, а осталим официрима са потписом државног секретара за народну одбрану.³⁵ Државни секретар за народну одбрану тада је већ имао израђене захвалнице које су уручиване старешинама приликом одласка у пензију после навршених 20 година ефективне службе у ЈНА. Планирано је да таквих захвалница буде око 200 годишње и да се уручују на свечаностима поводом Дана ЈНА, 22. децембра, оним официрима који иду у пензију крајем године, док би осталим официрима уручиване приликом њиховог пензионисања. Државни секретар за народну одбрану сматрао је да би се 1968. године, за Дан ЈНА, могле уручити захвалнице генералима који су раније отишли у пензију. Тако је Јосип Броз те године потписао 130, а 1970. године 133 захвалнице генералима и официрима носиоцима Партизанске споменице 1941. приликом њиховог одласка у пензију.

У овом чланку разматрана су питања права и привилегија носилаца Партизанске споменице 1941, која су кроз законску регулативу више пута мењана током деценија. Поред тога, треба нагласити да је захтев за добијање овог одликовања било могуће поднети од 1946. до 1963. године.

³⁴ Војни архив, КВКОС, к. 95, ф. 3, д. 128.

³⁵ Војни архив, КВКОС, к. 19, ф. 2, д. 94.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Војни архив, Београд

Објављени извори

Службени лист ФНРЈ, бр. 43, 28. мај 1946.

Службени лист ФНРЈ, бр. 99, 10. децембра 1946.

Службени лист ФНРЈ, бр. 11, 1. март 1951.

Службени лист ФНРЈ, бр. 46, 17. октобар 1951.

Службени лист ФНРЈ, бр. 44, 23. октобар 1957. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 18, 3. март 2020.

Студије

Rudež, Stojan. *Odlikovanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Београд: Službeni list, 1987.

Гачић, Драган (уредник). *Одликовања из легата историјског архива Београда (каталог изложбе)*, Београд: Историјски архив Београд, 2015.

Чланци

Bećirović, Denis. „Državna politika 'diferencijacije' sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963)”. *Historijski pogledi*, 3 (2020), 195-218.

Colonel Dr. Miljan Milkić, Senior Research Fellow

Strategic Research Institute, University of Defense

Belgrade, Republic of Serbia

E-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

PROBLEMS ON DEFINING THE RIGHT TO THE AWARD PARTISAN MEMORIAL OF 1941

(Summary)

The Partisan Memorial of 1941 was adopted on May 25, 1946. On the basis of this law, the Partisan Memorial of 1941 was awarded as a sign of the state recognition to the organizers of the national uprising and the

first fighters of the national liberation struggle for the great merits gained during the liberation of the Yugoslav people. It was given only to surviving soldiers. The law defined that the owners of the Partisan Memorial of 1941 had various privileges. They had the right to treatment at the state expense, then the right to one-month annual vacation at the state expense, they had privileges during schooling, a 50% discount for traveling by all types of transport. The basic rights of the holders of the Partisan Memorial of 1941 changed several times during the following decades through the adoption of laws. Submitting a request to obtain the Partisan Memorial of 1941 and defining the status of a members of the partisan resistance who meets all the above-mentioned criteria proved to be very difficult in some cases. Some applicants expressed doubts about the objectivity of the individuals who had a part in solving the case. The most common reason why citizens asked for the renewal of the procedure for obtaining the right to the Partisan Memorial of 1941 was the misinterpretation of their role during the war. Based on data from December 1963, a total of 27,638 Partisan Memorial of 1941 were allocated in 1941. The number subsequently given in the period from 1957 to 1963 was 6,766.

KEY WORDS: *Yugoslavia, Yugoslav People's Army, Partisan Memorial of 1941, Second World War, legislation*